
CONSERVAREA OBIECTELOR DIN COLECȚIILE DE PICTURI, DRAPELE ȘI OBIECTE PROBATORII ALE MUZEULUI MILITAR NAȚIONAL

Gabriela TUAS*

Cuvinte cheie: *conservarea preventivă, tipodimensionarea obiectelor de muzeu, tipuri morfologice.*

Keywords: *preventive conservation, type-dimension of museum objects, morphological types.*

Abstract

The collection of Paintings, Flags and Probative objects hold a special place inside the numerous patrimony of our museum. The preventive conservation of the objects from these collections has always been a priority and a necessity for the our experts during the last 20 years.

First we reorganize the storage rooms, then we are monitored the values of temperature and relative humidity for some important parts of the collection and in the end we are taking the adequate measures to keep and save the physical integrity of the museum patrimony, for as long as it can be possible.

Patrimoniul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” este foarte mare, variat și deosebit de valoros fiind structurat pe 23 de colecții cu obiecte tridimensionale: *uniforme românești, drapele, arme albe și de foc, ordine și medalii, uniforme străine, picturi, sculpturi, arheologie, artilerie, geniu militar, transmisiuni, obiecte probatorii* și altele. Numărul obiectelor de muzeu este foarte mare (peste 60.000) pentru faptul că de peste 90 de ani (muzeul a fost înființat prin decretul regelui Ferdinand I la 18 decembrie 1923) colecțiile muzeului au devenit tot mai bogate și mai importante, prin numeroasele achiziții sau donații.

La Congresul ICOM din anul 2014, desfășurat la Melbourne, lucrările prezentate s-au reunit sub titlul „*Prin conservare construim o cultură puternică*”, deci și pe plan internațional există o tendință majoră pentru conservarea preventivă a patrimoniului muzeal. Dacă acum câțiva ani se pune accentul pe procesele de restaurare ale obiectului și apoi se făcea conservarea lui, astăzi în practică se aplică *principiul minimei intervenții* asupra obiectelor.

Acest fapt rezultă din numeroase studii care au demonstrat că restaurarea unui obiect cu materiale noi, incompatibile cu structura morfologică a obiectului, dar și condițiile inadecvate pentru depozitare pot duce în timp la degradarea integrității fizice a acestuia.

Astfel, timp de peste 20 de ani, cu dăruire profesională și prin activități specifice, echipa Laboratorului de conservare-restaurare al M.M.N., formată din 4 conservatori și 8 restauratori, au avut ca prioritate conservarea preventivă a acestui

* Expert conservator în echipament militar, artă plastică, textile, obiecte pe suport papetar, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” București.

patrimoniu important. Activitățile de conservare-restaurare s-au desfășurat pe mai multe direcții și proiecte, astfel că am parcurs mai multe etape și anume:

- conservarea obiectelor din secțiile de expoziții permanente deja existente;
- restaurarea unor obiecte pentru expoziții temporare;
- reamenajarea depozitelor cu obiecte de muzeu pe criteriile tipodimensionării;
- monitorizarea principalilor factori de microclimat (temperatură, umiditate

relativă, intensitate luminoasă).

În acest articol voi prezenta, pe scurt, activitățile specifice conservării obiectelor de muzeu, din cele 3 colecții: picturi, drapele și obiecte probatorii, pentru care am ținut cont de câteva principii:

- cunoașterea detaliată a colecției;
- starea de conservare a obiectelor din colecție;
- identificarea cauzelor degradării;
- monitorizarea factorilor de microclimat;
- identificarea priorităților de intervenție pe termen scurt, mediu și lung;
- stabilirea urgențelor pentru restaurare;
- reducerea numărului de obiecte originale, etalate în expoziții permanente.

1. COLECȚIA DE PICTURI

Dintre numeroasele colecții ale muzeului, un rol remarcabil îl ocupă *Colecția de picturi*, care este o colecție mică, cu doar 870 de tablouri. Această colecție cuprinde picturi cu portrete de personalități politice și militare, scene de luptă și peisaje. Dintre lucrările mai importante pot menționa *Scenele de luptă* ale lui *Dimitrie Stoica*, *Ștefan Popescu-Ghimpăți*, *Emilian Lăzărescu*, *Camil Ressu*, *Tadeusz Ajdukiewicz*, dar și câteva portrete realizate de *Tătărescu*, *Catargi*, *Stoenescu* și alții.

Colecția de picturi cuprinde picturi realizate în diferite tehnici (ulei și culori, tempera, creion), dar și pe suporturi variate (pânză, carton, panel, lemn, sticlă). Unele tablouri erau cu rame simple sau cu ornamente florale din ipsos patinat, iar altele sunt pânze simple sau pânze vechi, puse doar pe șasiu. Deci, conservarea obiectelor din această colecție a necesitat abordarea și găsirea unor soluții adecvate tipurilor morfologice diferite ca suport, dar și ca dimensiuni mari ale picturilor cu lungimi de la 15 cm până la 450 cm.

Pe parcursul anilor, datorită faptului că sediul muzeului a fost schimbat de 4 ori, unele obiecte din patrimoniul nostru au suferit modificării ale stării de conservare. La obiectele din colecția de picturi am întocmit fișe de conservare, în care am menționat tipurile de degradări fizico-mecanice: cracluri și fisuri ale stratului de pictură, exfolieri, rupturi și ondulări ale pânzei; la rame: ornamente din ipsos sparte la colțuri, sau pe mici zone cu lipsuri; deteriorări fizico-chimice: decolorări ale straturilor de culori, fragilizarea suportului de pânză.

După evaluarea stării de conservare a tablourilor din colecție, am stabilit liste cu obiecte care necesitau restaurare, pentru pânză sau la ramele din ipsos. Dar o problemă serioasă pe care trebuia să o rezolvăm urgent, era depozitarea unor tablouri fără rame, doar rulate, cu lungimi de la 200 cm până la 450 cm.

Astfel, în perioada 1998-2000, sub îndrumarea șefului Laboratorului de conservare-restaurare, domnul col. Neacșu Ion și cu ajutorul unei echipe de tehnicieni, am realizat un proiect de reamenajare a *Depozitului de picturi*, pe criteriile tipodimensionării științifice.

Obiectele din această colecție au fost depozitate în două săli: Sala „A” și Sala „B”. După măsurarea dimensiunilor tablourilor am stabilit 4 formate:

F1: h=30-60cm; l=15-80 cm;

F2: h=61-100cm; l=51-100 cm;

F3: h=101-150cm; l=120-150 cm;

F4: h=151-300cm; l=151-450 cm.

Picturile cu ramă, de format F1 au fost aranjate în Sala „A”, pe panouri fixe (foto 1), sau în Sala „B”, în modulii M2 și M3, cu rafturi fixe și distanțiere. Pentru picturile fără ramă, am ales depozitarea lor în cutii sau mape, fiecare pânză fiind protejată cu hârtie cu Ph neutru, între ele.

Deoarece în colecție există și 65 de tablouri cu rame ornamentale, de dimensiuni foarte mari, cu format F3, a fost necesară confecționarea unui modul M1, special tipodimensionat pentru fiecare tablou măsurat. Altă situație cu care ne-am confruntat, a fost depozitarea tablourilor fără șasiu, de format F4, respectiv cu lungimi de până la 450 cm (foto 2). Astfel, pentru cele 28 de picturi pe

pânză s-a confecționat un modul S, tipodimensionat cu umeri de susținere, pentru fiecare tambur pe care erau pânzele rulate, iar fiecare pictură a fost protejată cu hârtie și huse din netex.

În Sala „A” am depozitat tablourile mai mari și cu rame mai groase, la baza panourilor fixe, dar agățate pe niște „bride”, suporturi de susținere a greutății obiectului, iar în partea de sus am pus tablourile mai mici. Pentru protejarea obiectelor mai valoroase din punct de vedere muzeografic sau artistic, am confecționat huse din netex, de dimensiuni corespunzătoare.

Picturile de format F1 sau F2, care nu aveau rame, le-am depozitat în cutii din carton sau în mape, fiecare obiect fiind separat cu hârtie sau netex. Obiectele mai fragile, respectiv picturi pe suport de porțelan, au fost depozitate și transportate la expoziții temporare, în cutii special confecționate pentru ele.

Foto 2: Sala „B”

Foto 1: Sala „A”

Monitorizarea principalilor factori de microclimat (temperatura T°C, umiditatea relativă U.R.% și intensitatea luminoasă I lx) în *Depozitul de picturi*, a fost o activitate continuă, în ultimii 20 de ani. La început, în 1996, înregistram aceste valori de T și U.R. cu ajutorul termohigrografelor mecanice, apoi din 2000 cu termohigrometre digitale, iar din 2011 cu o stație totală, de tipul KLIMA LOGG. Această stație digitală poate să înregistreze valorile de temperatură și umiditate relativă timp de 24 de ore. Ea poate fi cuplată la mai mulți senzori, care înregistrează valorile și pentru alte depozite, cum ar fi depozitele de drapele, uniforme românești, uniforme străine, obiecte cu caracter probatoriu, carte veche, hărți.

După înregistrarea digitală a valorilor parametrilor de microclimat, am transferat toate datele pe un hard disk și apoi am întocmit, pentru fiecare depozit, câte 12 grafice lunare, precum și un grafic anual, cu valorile medii lunare înregistrate. Astfel, pentru *Depozitul de picturi*, în 2014 am avut valorile:

Ianuarie-Februarie-Martie:

Tmax=22,6°C; Tmin=18,3°C; U.R.max=41%; U.R.min=39%;

Aprilie-Mai-Iunie:

Tmax=23,9°C; Tmin=21,6°C; U.R.max=50%; U.R.min=39%;

Iulie-August-Septembrie:

Tmax=29,0°C; Tmin=23,5°C; U.R.max=49%; U.R.min=41%;

Octombrie-Noiembrie-Decembrie:

Tmax=21,5°C; Tmin=18,2°C; U.R.max=42%; U.R.min=39%.

Pe parcursul unei luni am constatat că aceste variații ale valorilor de T și U.R. sunt în limitele admise de normele de conservare, fără variații bruște și mari. Din graficele întocmite, putem observa că, la toate depozitele, nu am avut variații de temperatură mai mari de +3-5°C, iar pentru variațiile de umiditate relativă 5-11%, datorită faptului că în sezonul rece, clădirea cu depozite are un sistem de încălzire termoficat.

În cadrul organizării unor expoziții temporare, care aveau în tematică și obiecte din *Colecția de picturi*, am întocmit fișele de conservare și apoi, dacă a fost necesar, s-au restaurat unele rame cu stucaturi din ipsos sau au fost înlocuite cu altele dar, ținând cont de starea de conservare a pânzei pictate. După etalarea tablourilor în expozițiile temporare și întoarcerea lor în depozit, am confecționat huse din netex pentru conservarea lor.

Pentru expozițiile de bază, de exemplu, din cadrul *Colecției de uniforme românești*, avem expuse câteva tablouri cu tematică militară, iar la acestea am luat măsuri de etalare speciale și de iluminat adecvat.

Printre activitățile de conservare desfășurate permanent, mai menționez și operațiile de dezinsecție, efectuate în depozitele și spațiile expoziționale, de două ori pe an.

2. COLECȚIA DE DRAPELE

Această colecție cuprinde un număr foarte mare de obiecte (peste 2.700 obiecte cu număr de inventar), deoarece un drapel are în componere, mai multe

elemente: *pânza de drapel, hampa, acvila, port-drapelul, cravata și panglicile cu decorații.*

Depozitul de drapele a fost amenajat inițial, în perioada 1987-1989, când a fost adus tot patrimoniul muzeului în sediul actual. Mobilierul inițial care a fost proiectat, cuprindea dulapuri de melamină pentru pânzele de drapel (foto 3), moduli metalici pentru hampe, lăzi de lemn pentru acvile și port-drapele, dulapuri pentru huse sau învelitori de drapele, sertare pentru cravate și decorații.

Foto 3: Moduli pentru pânze

- *pânze de drapel*: 1.100 buc;
- *hampe*: 1.400 buc;
- *acvile*: 650 buc;
- *ogive*: 450 buc;
- *port-drapele*: 500 buc;
- *port-stindarde*: 100 buc;
- *cravate și panglici cu decorații*: 600 buc.

În *Depozitul de drapele* avem drapele originale, care sunt în stare bună de conservare, pornind de la *drapelul din Moldova, model 1834*, până la *drapelul Batalionului 25 Geniu, model 1994*.

Fiecare drapel care are un număr de inventar, de exemplu, *Drapelul Regimentului 14 Infanterie, model 1922*, este compus din (foto 4):

▪ *pânza de drapel* este din mătase tricoloră, în centru având stema țării, brodată mecanic cu fire din mătase și fire metalice, cu dimensiunile de 75/110 cm;

▪ *hampa* este din lemn, vopsită în negru sau maron, iar la mijloc are un inel cu inscripția regimentului, de lungime 297 cm;

▪ *acvila* este din metal (bronz), cu dimensiunile de 36/18 cm;

▪ *cravata drapelului* este țesută mecanic din fire metalice cu fire din mătase, cu lungimea de 165 cm;

Foto 4: Pânză de drapel

▪ *port-drapelul* este din piele vopsită la exterior, în negru, cu dimensiunile de 175 cm.

După inventarierea colecției și după stabilirea numărului de obiecte, pentru fiecare tip morfologic, am făcut împreună cu domnul plt.adj. Dosoftei Vasile, operațiunile de conservare ale pânzelor de drapel (periere mecanică, aspirări ușoare, coasere de galoane metalice sau ciucuri) și apoi depozitarea lor în sertare, cu protecție din pânză albă din bumbac, între ele (foto 5).

Pentru conservarea sau restaurarea unor drapele originale (aproximativ 50 de obiecte), care erau expuse în mod necorespunzător pe hampe, în Secția de istorie modernă, în perioada 1996-1997, conservatorul de colecție, împreună cu responsabilul științific, muzeograful Camelia Cristea, au hotărât retragerea lor, din expoziția permanentă. După ce au fost aduse în depozit, drapelele au fost desfăcute de pe hampă, iar apoi am făcut operațiunile de curățire mecanică prin periere, aspirare și apoi le-am aranjat în sertare, cu protecție din pânză albă, în poziție de repaos. Între anii 1996-2006 s-au făcut modificări și completări la mobilier și anume, au fost aduse în depozit dulapuri modulate, pentru acvile și ogive și s-au confecționat rafturi din lemn, pentru port-drapele (foto 6).

Foto 5: Conservarea drapelelor

În perioada 2002-2010, la atelierul de restaurare textile, au fost conservate și restaurate aproximativ 500 de panglici cu decorații și cravate, de la diferite drapele, modelul 1872, până la modelul 1948-1965. Aceste obiecte prezentau deteriorări fizico-mecanice: rupturi, destrămări ale firelor metalice și din mătase, răiriri, cutări; deteriorări fizico-chimice: decolorări, rigidizări și oxidări ale firelor metalice.

Prin efortul și priceperea celor 3 restauratori specializați pe suport textil, respectiv, Ilie Aurora, Florea Elena și Gabor Zaharina, aceste panglici cu decorații și cravatele de drapel au fost restaurate, iar apoi depozitate în cutii noi din carton, cu dimensiuni de L=100 cm, l=15cm, h=15cm, care au fost căptușite la interior cu hârtie de filtru.

Pentru înregistrarea valorilor de T și U.R. am avut un senzor amplasat pe un raft din depozit, care transmitea datele unei stații totale KLIMA LOGG, programată din 6 în 6 ore, zilnic. Astfel, am întocmit graficele lunare și apoi pe cele anuale, din care am putut constata că variațiile între T_{min} și T_{max}, sau între U.R._{min} și U.R._{max}, pentru o lună, sunt în limite normale și fără variații bruște și mari, de exemplu:

Foto 6: Moduli pentru hampe

Martie 2014: $T_{min}=20,0^{\circ}C$; $T_{max}=23,3^{\circ}C$; U.R.min=38%; U.R.max=41%, iar diferențele de T și U.R. constatate între luni, nu sunt foarte mari: $\Delta T=+2,2-5,3^{\circ}C$ și $\Delta U.R.=+3-10\%$, fapt care ne indică un microclimat destul de stabil și corespunzător tipurilor de obiecte din depozit (pânza din mătase tricoloră, acvile din metal, decorații, hampe din lemn).

Drapelul este simbolul național pentru armata și poporul român, iar prin activitățile de conservare întreprinse, noi avem datoria de a păstra integritatea fizică a pânzei de drapel și a elementelor sale componente, pentru a le lăsa moștenire generațiilor viitoare.

3. COLECȚIA DE OBIECTE PROBATORII

Pe parcursul timpului, în patrimoniul muzeului nostru au intrat și importante obiecte personale, care au aparținut diferitelor personalități istorice sau militare și astfel s-a format *Colecția de obiecte probatorii*. În componența ei putem descoperi obiecte personale ale *generalului Constantin Cristescu, mareșalul Alexandru Averescu, domnitorul Alexandru Ioan Cuza, I.C. Brătianu, Ecaterina Teodoroiu* (foto 7), dar și ale unor *eroi din cele două războaie mondiale*, obiecte de la *Familia regală* (foto 8), obiecte și cadouri ale *tovarășului Nicolae Ceaușescu*, obiecte ale *primului cosmonaut român Dumitru Prunariu* (foto 9), dar și obiectele unor *eroi militari din forțele NATO*.

Această colecție cuprinde peste 1.500 de obiecte deosebite ca valoare muzeografică, dar și importante pentru istoria noastră, de aceea după ce am evaluat starea de conservare a obiectelor, am întocmit o listă cu obiectele care necesitau restaurare, fie pe suport textil, din metal sau ceramică.

În perioada 1993-1995 la atelierul de restaurare metal au fost restaurate peste 500 de obiecte personale ale ostașilor căzuți pe câmpul de luptă de la Mărășești: inele, verighete, semne

Foto 7: Ie Ecaterina Teodoroiu

Foto 8: Mantia Reginei Elisabeta

Foto 9: Ghete Dumitru Prunariu

personale sau matricole românești, ceasuri, decorații, iconițe, cartușe. După ce obiectele au fost restaurate, ele au fost puse în plicuri și apoi în cutii tipodimensionate, pentru a fi păstrată bine integritatea lor fizică, cât mai mult timp.

Depozitul a fost reamenajat și tipodimensionat, pe criteriile conservării științifice, în perioada 1996-2000, când gestionarul de colecție a făcut și inventarierea obiectelor. După stabilirea tipurilor morfologice ale obiectelor și măsurarea dimensiunilor acestora, s-au confecționat cutii și moduli, pentru depozitarea în condițiile respectării normelor de conservare (foto 10).

Complexitatea activității de conservare presupune atât monitorizarea parametrilor de microclimat: temperatură, umiditate relativă, dar și luarea unor măsuri practice pentru fiecare tip de obiect. Pentru a vedea mai bine diversitatea structurii morfologice a colecției de obiecte probatorii, am întocmit un tabel care cuprinde majoritatea tipurilor de obiecte:

	Denumirea obiectului	Materiale constitutive	Observații
.	Costume naționale, rochii, cămăși și pantaloni	în, bumbac, borangic, postav, lână, fire metalice și mătase	suport textil fragil
.	Tapiserii, covoare, pături, broderii	bumbac, mătase, lână	suport textil fragil
.	Brâuri medievale, curele, portofele, pantofi	piele, metal, pietre semiprețioase	suport din piele
.	Casete, cupe omagiale, farfuri decorative	lemn, metal, porțelan	suport anorganic
.	Jilțuri regale, mese, birouri, bibliotecă	lemn, sticlă, metal	suport anorganic
.	Ceasuri, iconițe, cruciulițe, semne de identitate	metal, sticlă	suport anorganic
.	Costume de cosmonaut, obiecte personale	metal, pânză cauciucată, fibră de sticlă, plastice speciale	suport anorganic
.	Seturi de ceai, cafea, tacâmuri, cuțite	metal, argint, sidex, porțelan	suport anorganic
.	Rochii și costume care au aparținut familiei regale	catifea, mătase, fir metalic	suport textil fragil
0.	Piese de lenjerie pentru pat, sau fețe de mese	bumbac, postav, mătase	suport textil fragil
1.	Bastoane și cravașe	lemn, metal	suport anorganic
2.	Piese de mobilier	lemn, metal, cristal	suport anorganic
3.	Obiecte de cult	metal, lemn, mătase, bumbac	suport mixt
4.	Alte obiecte	porțelan, argint, sidex, sticlă	suport anorganic

Pentru regăsirea mai ușoară a obiectelor am reactualizat datele din *Catalogul topografic al depozitului de obiecte probatorii*, am scris poziția obiectelor pe lista de inventariere și am întocmit fișe de conservare pentru obiectele cu priorități de conservare-restaurare.

Monitorizarea parametrilor de microclimat în acest depozit am făcut-o cu ajutorul unui senzor, cuplat la stația totală KLIMA LOGG. Valorile de T și U.R. au fost înregistrate timp de 24 de ore, zilnic și în fiecare lună. Din interpretarea datelor, am întocmit graficele lunare și anuale și pot remarca faptul că nu au fost valori mari sau bruște, ci s-au situat în limite normale pentru *Depozitul de obiecte probatorii*, de exemplu:

Septembrie 2014: $T_{min}=21,7^{\circ}\text{C}$; $T_{max}=23,5^{\circ}\text{C}$; U.R.min=46%; U.R.max=41%.

Așadar, variațiile de T și U.R., pe parcursul unei luni, au fost: $\Delta T=+3-5^{\circ}\text{C}$ și $\Delta \text{U.R.}=+5-10\%$.

Pavilionul în care se află depozitele cu obiecte de muzeu, dar și în expozițiile permanente, sunt prevăzute cu sistem de încălzire prin termoficare, cu o centrală proprie, care ne ajută în sezonul rece. Atunci când temperatura este prea mare, o putem regla din robinetele montate la calorifere, iar pentru umiditate, avem în dotare umidificatoare, de tipul B 200. Asigurarea iluminatului natural se face prin ferestre etanșe, protejate cu draperii și pentru iluminatul intern avem lămpi cu neon amplasate pe tavane.

Prin prezentarea pe scurt a operațiunilor de conservare din cele 3 colecții deosebite, am vrut să scot în evidență grija și efortul permanent pe care echipa Laboratorului de conservare-restaurare îl face de peste 20 de ani de muncă, pentru ca obiectele din patrimoniul muzeului nostru să poată fi admirate și de generațiile viitoare.

BIBLIOGRAFIE

- Moldoveanu, Aurel „*Conservarea preventivă a bunurilor culturale*”, Ministerul Culturii, Editura Museion, Bucuresti, 1993.
- Guttman, Maria „*Tendențe în conservarea preventivă*”, Editura Astra Museum, Sibiu, 2009.
- „*Buletinul de conservare-restaurare bilingv (română-engleză) RESTITUTIO vol. 8*”, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București, 2014.

Foto 10: Moduli pentru obiecte

COORDONARE ȘTIINȚIFICĂ

- **Corneliu Andonie**, profesor, muzeograf, specialist în arheologie medievală (bizantină), expert în bunuri arheologice și istorico – documentare al Ministerului Culturii și Patrimoniului Național, specialist în domeniul drapelurilor și decorațiilor militare, armament defensiv (armuri), harnașamente și mijloace de transport hipo, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

LOGISTICĂ

- **Plt. Adj. Vasile Dosoftei**, gestionar Colecția Drapele, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

TEHNOREDACTARE

- **Adrian Simionescu**, expert tehnoredactare și foto, Secția Documentare, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

- **Adrian Ilie**, redactare grafică.